

ARHEOLOŠKE CRTICE IZ LAŠVANSKOG KRAJA

1. Utemeljena zavičajna zbirka u Novom Travniku

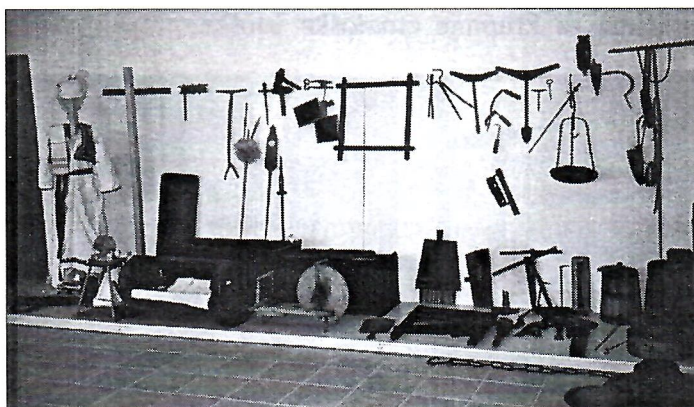
Ove godine registrirana je udruga *Baština* iz Novog Travnika. Uz ostale kulturne aktivnosti, glavni razlog njezinog registriranja jest osnivanje zavičajne zbirke, a koja se zove kao i udruga *Baština*. Sama zbirka smještena je u prizemlju bivše škole u naselju Rankovići, na ulazu u Novi Travnik. Riječ je o školi koja je počela s radom 1909. god., a s radom prestaje 1976. god. Nekoliko entuzijasta i manjih kolekcionara odlučili su ujediniti svoje vrijednosti, te tako utemeljiti ovu zbirku. Pored drugih vrijednosti, zbirku za sada čine arheološki i etnološki odjel. Zbog malih početnih sredstava, zbirka je skromno opremljena, s pet staklenih vitrina i nosačima za krupnije etnološke izložke.

Sl. 1. Detalji iz zavičajne zbirke *Baština*, Novi Travnik,

Sadržaj prve vitrine čine slučajni nalazi s lokaliteta *Nebo* - Brajkovići (oko 2300.-1900. god. pr. Kr.). To su ulomci ukrašene keramike, kremena sječiva i strjelice, te manji ulomci kamenih sjekira. Posebno je lijepa polovina polirane kamene sjekire od šarenog eruptiva, koja bi mogla biti drugi dio, od pronađene pri istraživanju iz 1948. god.¹ U drugoj vitrini nalaze se ulomci brončanog i željeznog doba, uglavnom keramički. Radi se o nalazima s nekoliko gradina, među kojim i s neregistrirane gradine *Kuk* kod Novog Travnika. Treća vitrina i nalazi pored nje pripadaju vremenu carskog rimskog perioda i kasne antike, a za isticanje su još znanstveno neobrađeni kameni ulomci iz carskog razdoblja. U ostalim dvjema vitrinama skromni su nalazi iz kasnijih povijesnih razdoblja.

Etnološki odjel čini mnoštvo predmeta, od odijevnih, predmeti iz svakodnevne upotrebe u domu, zanatskih, pa do opreme i predmeta koji su se koristili u radu s domaćim životinjama. Najveći dio etnoloških izložaka jest iz prve polovine 20. st. i proizvedeni su uglavnom u lašvanskom kraju. Za izdvajanje su dvije škrinje, *baule* iz 19. st., koje su žene nasljedno koristile, tj. u njima su udajom nosile svoj miraz, *ruho*. Rezbarena im je prednja strana i poklopac, a tu su motivi: cvijet, lozica, antropomorfni križ, uže, tanki mjesec (lok. "mισεc mlađak"), a ti motivi vjerojatno vuku iz davnina korijenje, koje prepoznajemo na stećcima.² Korištena je kao temeljna, zelena boja, a ukrašavane su crvenom i tamnom (smeđe-crna). Zbirka se u sljedećem vremenu dopunjava, a o kvaliteti postavke odlučivat će i status i financijska sredstva.

Sl. 2. Detalji iz zavičajne zbirke *Baština*, Novi Travnik,

¹ A. Benac, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo 1950., str. 5-44.

² Š. Bešliagić, *Stećci, kultura i umjetnost*, 1982.

2. Neregistrirana gradina *Kuk*

Gradinsku kulturu lašvanskog kraja, s popisom gradina, predstavio je Josip Korošec u Glasniku Zemaljskog muzeja iz 1950. god.,³ gdje na prostoru Travnika, Viteza i Novog Travnika navodi 23 gradine. Taj broj sasvim pouzdano ne odgovara stvarnom stanju na terenu, jer samo na prostoru općine Novi Travnik ima nekoliko lokaliteta s nazivom grad i gradina, a svojim oblikom, položajem i slučajnim nalazima vjerojatno to i jesu. Dakle, sustavnim popisom njihov broj će biti mnogo veći.

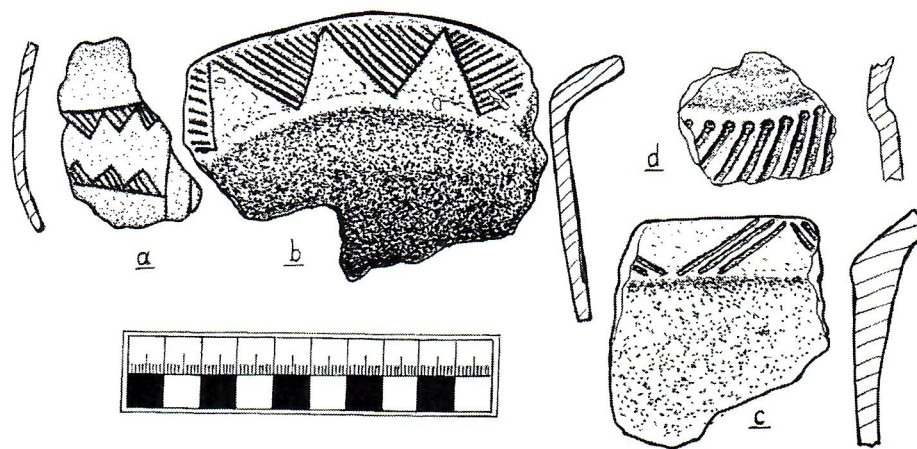
Na 929. metru nadmorske visine u općini Novi Travnik, a iznad naselja Rankovići, nalazi se gradina *Kuk*. Doista je iznenađujuće da ona do sada kao takva nije zavedena nigdje, pa ni u prilično kvalitetnoj monografiji o Novom Travniku.⁴ Nalazi se na vrhu brda s najpreglednijim položajem, u cijeloj općini, a dobro je vidan i dio travničkog i viteškog prostora. Tijekom ratnih zbivanja, 90-ih godina 20. st., teškim strojem je prokopan put do samog vrha brda. Taj put je uništio podosta, ali je i pomogao da se uoči mnoštvo gradinskog kulturnog materijala, uglavnom keramičkog. Nalazi, koje sam prikupio, potječu, dakle, s tog puta i same gradine, kao slučajni, bez iskapanja. Tlo je vapnenačko, a prostorno su dosta blizu i nekoliko gradina uz Mošunj, kao mjesto najvrjednijih nalaza kasnog brončanog doba, cijele regije.⁵ To napominjem stoga što se neki nalazi mogu svrstati u brončano doba. Gradina je elipsasta oblika, a usmjerena je u pravcu jugoistok-sjeverozapad. Njezina dužina je 95 m i širina 45 m. Suhozidi su slabo očuvani, a najbolje se uočavaju k sjeverozapadu, dok je dio gradine k jugoistoku malo niži, te je on vjerojatno dio koji se kasnije nadogrudio. Na približnom središtu nalazi se tzv. limitni tumul, uobičajen kod gradina u središnjoj Bosni (npr. na 2 km zračne crte, nalazi se gradina *Gradac* u Rankovićima, čiji je limitni tumul u kasnoj antici dograđen i pretvoren u refugij). Prikupljeni nalazi sastoje se od različite keramike (obodi, ručke, trbusi i dna posuda), željezna troska i taline (istočno od tumula), dva ulomka keramičkih utega tkalačkog stana, kameni ulomak žrvnja, zub vepra (brusni), keramička kuglica od ogrlice, dva grumenčića okera (korišten za bojenje, a o davnoj njegovoj uporabi pisao je i Vitruvije). Na jednom mjestu uz ulomke keramike nalazio se pepeo, vjerojatno pripada spaljenom pokojniku (incineracija). Keramičko posuđe je različite boje, loma, ukrasa i oblika, što upućuje na

³ J. Korošec, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo 1950., str. 243-268.

⁴ M. Kreševljaković, *Naselja općine Pucarevo (Novi Travnik)*, 1987.

⁵ Č. Truhelka, "Jedan odličan nalaz brončane dobi iz Velikog Mošunja", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 1913., str. 325-335.

korištenje gradine kroz duži vremenski period. Brojne ručke su jezičaste, sjekiraste, vrpčaste i još drukčije izvedbe. Ima ulomaka posuda bez ukrasa, a ukrasi su na i uz obode, te na trbusima. Obodi su različitog profila, a na jednom je dio tzv. turban oboda, ukrašenog plastično izvedenim rebrima, karakterističan je za kasno brončano doba. Imamo jednostavne ukrase utiskivanjem prstom ispod oboda u vodoravnoj vrpci, a prstima ima i ukrašeno plastično vodoravno rebro na truhu druge posude. Zanimljiva je nevjesta izvedba dva sabljasta lista s uzdužnim crtama na posudi s tankom stijenkom. Ulomak s crteža pod *d* pripadao je vrlo vješto obrađenoj i ukrašenoj posudi s točkastim udubljenjima u nizu iz kojih izlaze kose pravilne kanelure. Na crtežu pod *a* nalazi se ulomak sa šrafiranim trokutima, koji pripada vremenu *mošunjskog stila* (kasno brončano doba). Ulomci s crteža pod *b* i *c* s karakterističnim su ukrasima za *srednjobosansku kulturnu grupu*, s vremenskim prijelazom iz kasnog brončanog u rano željezno doba.⁶

Sl. 3. Ulomci keramike s gradine Kuk, Novi Travnik.

Elipsasti oblik, limitni tumul i njezina veličina gradinu Kuk svrstavaju u karakteristične i u veće gradine srednjobosanske kulturne grupe. Nalazi govore da je egzistirala od srednjeg brončanog te kroza željezno doba, a sustavna istraživanja bi dala više i preciznije podatke.

⁶ B. Čović, *Praistorija jugoslovenskih zemalja V*, 1987., str. 481-530.

3. Srebrni dirahij u Mošunju

Mnogo je antičkog novca nađeno na lašvanskom prostoru, ali ne postoji pouzdana evidencija o količini i nalazištima. Upravo je to zanimljivo, što se kao nalazište javlja veliki broj lokaliteta. Neki od njih objavljeni su u glasnicima Zemaljskog muzeja u Sarajevu iz 1893., 1895. i 1931. god. Postojala je velika numizmatička zbirka pri muzeju Velike nadbiskupske gimnazije u Travniku, koja je uz ostalo 1945. god. opljačkana, a gimnazija zatvorena. Također je velik broj antičkih novaca s ovog kraja dospio i u privatnu zbirku pok. Joze Petrovića. Veća količina antičkog novca iz travničkog muzeja poslije je prenesena u zbirku Zemaljskog muzeja u Sarajevu.⁷ Najstariji zavedeni novci pronađeni u ovom kraju iz ilirskih su kovnica, *APOLONIJ* (kovnica *APOLLONIA*, djeluje od oko 400. god. pr. Kr., sve do kraja rimske vladavine) i *DIRAHIJ* (kovnica *DIRRHACHIUM*, djeluje od oko 420.-350. god. do sredine 1. st. pr. Kr.).⁸ Dirahij je relativno rasprostranjen novac, ali je u vrijednosti jedne drahme na ovom prostoru pronađen samo jedan 1893. god. u Putićevu kod Travnika, a našao ga je Ćiro Truhelka.

Prostor ispod brda Kalvarija u Mošunju kod Viteza danas je stambenom izgradnjom u arheološkom pogledu devastiran. Tu, u širem krugu oko kuće Ante Ramljaka, možete naći ulomke ilirske, keltske i rimske keramike, a neki nalazi upućuju da bi to moglo biti i mjesto gdje se aktivno održavao proces spaljivanja pokojnika (incineracija). Sasvim slučajno ispred kuće rečenog gospodina, pronađen je srebrni dirahij, vrijednosti jedne drahme. Težine je oko 3,4 grama. Na prednjoj strani nalazi se krava s teletom udesno i legenda, pisana tadašnjim grčkim pismom, imena visokog gradskog službenika (magistrata) ΗΛΩΝ. Iznad slova magistrata jest minijaturna glava Herakla, kao jedno od božanstava koje se javlja na dirahijima. Kovanje nije precizno izvedeno, tj. središte je pomjereno. Na stražnjoj strani je stilizirani cvjetni motiv, iznad kojeg je natpis ΔΥΡ, koji označava kovnicu Dirahij (Dirrhachium). Ime drugog magistrata grada sastoji se iz slova, desno ΜΕ i lijevo ΛΩΥ. Ova vrsta drahme nastala je pod utjecajem rimskog republikanskog denara. Kuje se u razdoblju od oko 250. god. pr. Kr. pa sve do sredine 1. st. pr. Kr. Kroza sve ove godine motivi su se ponavljali, a samo su se mijenjala imena magistrata, ovisno za čijeg se vremena novac kovao.

⁷ G. Kraljević, *Zbornik III.*, Zavičajni muzej Travnik, 1980., str. 85-94.

⁸ P. Kos, *Leksikon antičke numizmatike*, 1998., str. 32-34 i 98-99.

Uz ostale nađene apolonije i rimske republikanske novce i ovaj govori o raširenom prihvaćanju novca kao platežnog sredstva u ovom kraju.

Sl. 4 i 5. Srebrni dirahij iz Mošunja.

4. Kasnoantički objekt u Sećevu kod Turbeta

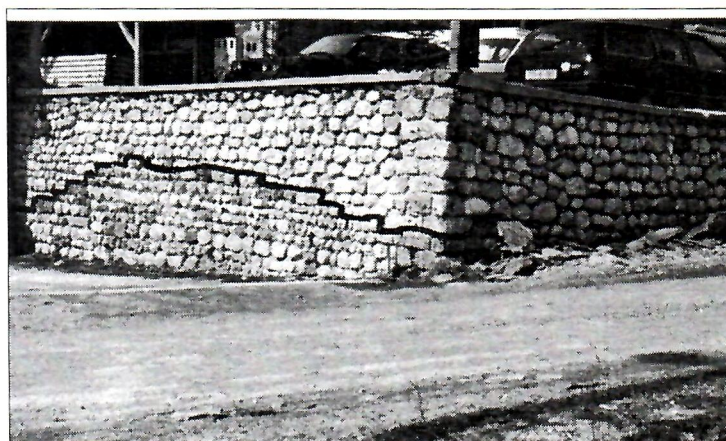
Turbe kod Travnika vodi se kao civitates *Bersellum*.⁹ Uz Mošunj, najvažnije je naselje lašvanskog kraja iz razdoblja antike i ranog kršćanstva. Tu su nalazi prsten s bustom Serapisa iz 3. st. (jedini pouzdani nalaz u BiH), dvojna bazilika (*basilica geminata*), čuvena zlatna ogrlica iz nje, ranokršćanski mauzolej te mnogi nasipi koji govore o vrlo aktivnom ispiranju zlata iz Lašve.

U turbetskom naselju Sećevo više je znanstvenika uočilo veliku kamenu gromilu, iz koje je virio dio zida te s ostalim činjenicama upućivalo da se radi o objektu kasne antike. Ovaj lokalitet nije dočekao da se na njemu izvrše znanstvena istraživanja, nego je učinjen apsurd. Treba zamisliti: na zidinama objekta kasne antike postavljena je pilana za obradu drveta. Njezin vlasnik Enver Smajlović kupio je tu zemljišnu česticu prije nekoliko godina te krenuo s raščišćavanjem te velike kamene hrpe. Ukazao se dugi kameni zid, do 1,5 m visine, oko kojeg je on očistio prostor. Kako je prepoznao da se radi o nekom povijesnom objektu, izjavio je da je obavijestio nadležne kulturne institucije. Komisije su obišle teren, napravili uviđaj, ali mu ni oni, ni bilo tko drugi nije branio izgraditi pilanu na tom objektu. Što je sve ovdje moguće, radi primjera, poslije zadnjih ratnih zbivanja, na čuvenoj dvojnoj bazilici sagrađena je privatna kuća i to na dijelu s većom crkvom.¹⁰

⁹ I. Bojanovski, *Arheološki leksikon BiH*, 1988., str. 157-158.

¹⁰ Č. Truhelka, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 1893., str. 695-699; N. Maslač, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 1932., str. 31-34.

Vlasnik posjeda pokupio je keramičke ulomke i jedan rimski novčić, koje je po izjavi dao ekipi s uviđaja. Iz pravca naselja Đelilovac, u dužini od 1 km, dolazio je vodovod, a završavao se kod istočne strane objekta, ispred susjedne kuće. Dimenzije su mu 0,60x0,60 m i pokriven je kamenim pločama. Teren je s blagim nagibom, tako da se vidi otkopani zid s donje strane, u cjelokupnoj dužini od 24,2 m. Mjestimično je visok do 1,5 m. Na ovaj zid nastavlja se bočni koji je vidan u dužini od 8 m, ali se tu ne završava. Prema izjavi vlasnika taj zid i onaj sa zadnje strane pružaju se u dužini od 25 m. Prema tomu, izvlači se zaključak da objekt ima stranice iste dužine, kvadratna oblika, tj. 24,2 m. Inače objekt je dužno usmjeren u pravcu istok - zapad, a na vidni dio starih zidova (Sl. 6) vlasnik je loše oponašajući dozidao novi zid, sebi ga prilagodivši. Pri zidanju koristila se vapnena žbuka s puno pijeska, a kamen je postavljan u približne redove. U zidu imamo vapnenac, vodeni kamen (lašvenjak), škriljevac, te poneka muljika i opeka. Na kraju zidova kutna su pojačanja, *lezene* od pravilno tesane sedre, širine 0,57 m, ispupčeni 0,13 m. Iako nije vidan, preračunato, ove mjere nam daju širinu vanjskih zidova od 0,30 m, a isti takav je vjerojatno i unutarnji zid, dok se između u unutarnju srž ubacivalo kamenje pomiješano s vapnenom žbukom, *opus coementitius*, dok bi se način gradnje ovakvog zida zvao *opus pseudo-quadratus*.¹¹

Sl. 6. Kasnoantički objekt u Sećevu kod Turbeta, dio vidnog zida ispod označene crte.

¹¹ Đ. Basler, *Arhitektura kasnoantičkog doba u BiH*, 1972., str. 29-32.

Pri radovima na objektu domaćin je uočio i pregradne zidove, a u dvije prostorije je otkopavao i uočio crvenu podnu opeku. Na vidnom zidu uočljiv je polukružni otvor, širine 0,55 m i visine 0,35 m, koji je sada zazidan. Po izjavi iza tog otvora nalazi se veća količina pepela. Pored zida sada se nalazi mnogo ostataka troske i talina željezne rude, sitnih ulomaka crveno-smeđe oslikane žbuke, te poneki keramički ulomak, dok su oni ljepši pokupljeni, prema izjavi vlasnika. Zidovi su bili ožbukani, prema nađenim ulomcima, dijelom crveno-smeđom bojom oslikani. Teško je na osnovu viđenog odrediti čemu je služio, no brojni ostaci talina željezne rude govore da bi to mogao biti i proizvodni objekt. Objekt je očito izgrađen u kasnoj antici, iako kamen nije tesan finom zubačom, *ferrum dentatum*, jednom od karakteristika tog doba. Dakle, nekadašnja stroga pravila se zanemaruju, te skromna žbuka u zidu upućuje da bi se moglo raditi o objektu iz 6. st.